

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 105, 2020

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 105, 2020

ВЕСЕЛИН БЕШЕВЛИЕВ И ДЕЙНОСТТА МУ В ИНСТИТУТА ПО БАЛКАНИСТИКА

БОЯН БЕШЕВЛИЕВ, СНЕЖАНА РАКОВА

*Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“
при Българската академия на науките;
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград*

Boyan Beševliev, Snezhana Rakova. VESELIN BEŠEVILIEV AND HIS WORK IN
INSTITUTE OF BALKAN STUDIES

The article presents the activity of corresponding member of BAS V. Beševliev for the period from 1964 to 1975, in particular, when he headed a group on “Historical Geography” at the Institute of Balkan Studies. Some of his publications on the mentioned issues are commented, as well as his activity in publishing thematic collections on the ancient and medieval historical geography of the Balkans. For this purpose, documents from the personal archive of Prof. V. Tapkova-Zaimova, the personal archive of B. Beševliev and some publications on the pages of “*Etudes Balkaniques*” were attracted. The contributions of Prof. Tapkova-Zaimova herself, who succeeded V. Beševliev as head of the department (until 1989), are also presented. The second generation of young (then) scientists who took on the path of research in historical geography was represented by B. Beševliev and E. Todorova.

Keywords: Veselin Beševliev, Historical Geography, Institute of Balkan Studies.

През тази година отбелязваме 120-ата годишнина от рождението на видния наш учен, университетски преподавател и езиковед Веселин Бешевлиев¹.

¹ Този юбилей е отбелязан и с виртуална изложба, посветена на живота и творчеството му, представена от Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ при Българската академия на науките на сайта им: <https://>

Темата, която сме избрали, се отнася до работата на чл.-кор. Бешевлиев в Института по балканистика в продължение на цяло десетилетие, от създаването на Института през 1964 до около 1975 г., като този период представлява всъщност последната част от неговата професионална кариера. Той постъпва в Института още при създаването му, след като е бил сътрудник към Института по история към БАН през 50-те години на миналия век (където е участвал в подготовката на изданията с извори от поредицата „Гръцки извори за българската история“ (ГИБИ) и „Латински извори за българската история“ (ЛИБИ). Всъщност в годините след 1949 г. професорът е постоянно назначен също така и в Археологическия институт с музей, където е оглавявал секцията по епиграфика². На попрището на балканистиката В. Бешевлиев продължава научните си занимания с исторически текстове, епиграфски и езиковедски изследвания, като се насочва по-специално към една област, която го е занимавала от доста дълго време³. Става въпрос за историческата география. Затова именно неговият принос в тази област, както и формирането на научни интереси у по-младите негови колеги и създаването на своеобразна школа по историческа география на Балканите, която има голяма активност до 80-те години на миналия век, ще са обект на нашето изложение. Историята на Института по балканистика е част и от нашата лична и професионална история и е обяснимо, че привлича нашия интерес, още повече че в написването на настоящия текст Боян Бешевлиев участва не само със своите коментари, но и ни представя собствените си спомени, тъй като той е член на Института по балканистика още от 1967 г. и познава от първа ръка всички важни събития, за които ще става дума.

За настоящия доклад сме се позовавали на архивни документи, оставени ни от нашите колеги и предшественици, за съжаление, някои от тях вече покойници. На първо място сме използвали служебни документи, запазени от проф. Василка Тъпкова-Заимова, която в продължение на много години беше ръководител на секцията *Балканските народи и Византия* – до пенсионирането си през 1989 г. Трябва да отбележим, че в момента се формира фонд в Архива на БАН, който ще съхранява документалното наследство на проф. Тъпкова-Заимова, което начинание се осъществява по инициатива на проф. Рая Заимова, нейната дъщеря. По добра случайност, докато подготвяхме публикацията, излезе от печат и възпоминателен том, посветен на самата

balkanstudies.bg/bg/novini.html и на <https://www.youtube.com/watch?v=XsGCMiw3mm8> (ноември 2020)

² Вж. повече за неговата биография у **Бенчева**, Й. Веселин Бешевлиев. Биобиблиография. София, 2020, с. 7 – 27 и по-специално с. 13 – 14.

³ Вж. напр. статиите на В. Бешевлиев: Плика в географски карти от XVII и XVIII в. // *МПр*, XII, № 3, 1940, с. 42 – 50; Източната половина на Балканския полуостров като жизнено пространство в миналото. В памет на проф. П. Мутафчиев. // *Просвета*, 1943, № 8 – 10, с. 601 – 610.

проф. Тъпкова, откъдето също сме ползвали информация, най-вече от нейните собствени мемоарни записки, включени в това издание⁴. На следващо място, някои от документите, на които се позоваваме, принадлежат на самия Веселин Бешевлиев и на сина му Боян Бешевлиев, а отзиви за научните форуми, проведени в тогавашните, вече отдалечени във времето, десетилетия на 70-те и 80-те години на XX в., както и други, свързани с темата на нашето изложение публикации, се четат на страниците на списанието „Etudes balkaniques“.

ВЕСЕЛИН БЕШЕВЛИЕВ И ИЗСЛЕДВАНИЯТА МУ ПО ИСТОРИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ НА БАЛКАНИТЕ

Институтът по балканистика към БАН е създаден през 1964 г. по инициатива на Николай Тодоров, тогава доцент в Софийския университет. Сред първите, които постъпват на работа в него, са чл.-кор. В. Бешевлиев и научния сътрудник В. Тъпкова-Займова. Те, двамата, формират „проблемна група“ с название „Етногенезис на балканските народи и историческа география“ под ръководството на самия Бешевлиев. Впрочем съдбите и на двамата са преплетени през годините – Василка Тъпкова е студентка на проф. Бешевлиев в специалност „Класическа филология“ на Софийския университет, а впоследствие работят заедно в Комисията за издаване на извори за българската история, която по-късно се превръща в Институт за българска история⁵. Постепенно в хода на първото десетилетие от работата на Института към тях се присъединяват други колеги както опитни, така и по-млади специалисти, тогава начинаещи в областта на своите изследвания. След пенсионирането на чл.-кор. В. Бешевлиев през 1971 г., работата изцяло се поема от проф. Тъпкова. Ето какво научаваме от един неин доклад, вече като ръководител на секцията, който е написан след 1 май 1978 г.⁶ (документът носи название: *Кадрово състояние на секцията „Балканските народи и Византия“ и възможности за развитието ѝ*): „До 1975 г. (т.е. до издаването на т. II „Изследвания по историческа география“) чл.-кор. Веселин Бешевлиев, макар и пенсионер, работеше в секцията, ръководейки групата по историческа география. От този момент обаче той съобщи, че „е наистина пенсиониран“ и почти излезе от научния и организационен живот на секцията...“ (поради напредналата си възраст). По-нататък от страниците на документа научаваме какви промени са настъпили през 70-те години с оглед на тематиката, която се разработва,

⁴ **Займова**, Р. (състав. и ред.) Балканистиката е моят живот. (Не)познатата проф. Василка Тъпкова-Займова. София, 2020 [= Studia balkanica 34].

⁵ Пак там, с. 19 – 20 (В. Тъпкова-Займова. Началото) и с. 35 (Средновековните извори за балканските земи: издания и перспективи).

⁶ **Тъпкова-Займова**, В. проф. Кадрово състояние на секцията „Балканските народи и Византия“ и възможности за развитието ѝ (към 1 май 1978 г.). Машинопис, ръкописни поправки. 7 с. (април 1978(?)).

Кадрово състояние на секцията "Балканските народи и Византия"
и възможности за развитието ѝ (към 1 май 1978 г.)

Секцията започва съществуването си с основаването на Института по балканистика като по-скоро проблемна група с название "Етногенезис на балканските народи". По това време тя има само двама члена: чл.-кор. В. Бешевлиев и В. Търкова-Займова. Постепенно тя се развива с по-широка тематика и с по-големи задачи. В момента тя брои: един ст.н.с. I степен и професор, трима научни сътрудници (2-та са II степен, единият - I степен) и един специалист. ~~Живее~~ Положението на всеки отделен член на секцията е известно (тъй като за това периодично се правят атестации). Тук ще набележа кадровите проблеми в тяхната взаимовръзка.

До 1975 г. (т.е. до издаването на т. II "Изследвания по историческа география") чл.-кор. ^В Бешевлиев, макар и пенсионер, работеше в секцията, ръководейки групата по историческа география. От този момент обаче той съобщи, че "е наистина пенсионер" и почти излезе от научния и организационен живот на секцията. ~~Със съдействието~~ ^{на} ст. Боян Бешевлиев още не е защитил дисертационен труд и не е хабилитиран, така че не може да ръководи тази група. Тя се ръководи от проф. В. Търкова-Займова.

През 1974 г. в групата "Етнически и политически отношения между балканските страни в средновековието", която е по същество историческата група на секцията, беше назначен като специалист Георги Вакалов, който ~~в скоро време~~ ^{плат} ~~показва~~ качества на научен работник. Поради това му беше възложена такава работа, която едновременно да ползува секцията общо, а същевременно да му позволи да събере материал за дисертационен труд. По тази задача той беше изпратен за известно време ^в Букурещ. Но през

Проф. В. Търкова-Займова. Кадрово състояние на секцията „Балканските народи и Византия“ и възможности за развитието ѝ (към 1 май 1978 г.). Машинопис, ръкописни поправки. 7 с. (април 1978 г. (?))

както и кои са новите сътрудници, приети на работа в тази секция. Разбираме и че проф. Тъпкова по това време вече ръководи „група“ по историческа география. Както отбелязахме, акцентът в доклада ни е именно работата на тази група до момента, когато Веселин Бешевлиев я напуска, както и дейността ѝ след неговото пенсиониране – периода на 80-те години на миналия век. Все пак ще отбележим, че в това първо десетилетие – и дори още към 1971 г., вече има и други оформили се групи във вече разширилата се секция: така например, Георги Бакалов е назначен като специалист в групата *Етнически и политически отношения между балканските страни в Средновековието* и работи до 1975 г., когато е избран за асистент в Софийския университет; през 1973 г. се добавя и групата по културна история (преди това *Търновска книжовна школа*) с ръководител проф. Пеньо Русев (сътрудник „на обществени начала“), н. с. Павлина Бойчева, както и н. с. Николай Кочев (двамата последни вече са защитили дисертациите си). Научаваме, че е имало и двама специализанти чужденци – Дейвид Майкъл (в групата за *Етногенезис на балканските народи*) и Жан-Кристиан Путие, който впоследствие защитава дисертация по историческа география към Института. В цитирания доклад на проф. Тъпкова се отбелязва, че техни статии са вече публикувани в списанието „*Etudes balkaniques*“⁷.

Кои са първите статии и изследвания на В. Бешевлиев, свързани с историческата география през този период от дейността му? В Института по балканистика, и по-специално в първите броеве на новосъздаденото списание „*Etudes balkaniques*“, той публикува своя статия, посветена на градовете в Мизия и Тракия по времето на прехода от Античност към Средновековие⁸. В тази своя статия ученият показва изключителната си осведоменост по темата, изградена както върху сведенията на изворите, така и върху изследванията на някои по-ранни автори (това са издания на всякакви езици, още от XIX в. и до неговото съвремие). Да припомним, че той участва и в създаването на тома „Извори за старата история и география на Тракия и Македония“, публикуван под редакцията на Г. Кацаров и Д. Дечев още през 1949⁹. Всъщност, ако разгледаме библиографските данни, събрани от Й. Бенчева, ще забележим, че интересите на учения към топонимия, езиковедски анализи, епиграфски све-

⁷ Вж. напр.: **Poutier, J.-Ch.** A propos des forteresses antiques et médiévales de la plaine Danubienne (Essai de reconstruction du réseau routier entre Iskār et Ogosta). // *Etudes balkaniques*, XI, 1975, No 2, p. 60 – 73. Авторът е публикувал и други статии, които не са обаче в тази проблематика.

⁸ **Beševliev, V.** Les cités antiques en Mésie et en Thrace et leur sort à l'époque du Haut Moyen Age. // *Etudes balkaniques*, II, 1966, No 5, p. 207 – 220. Вж. и друга негова публикация на немски език в том от 1965 г.: **Beševliev, V.** Zur Kontinuität der antiken Städte in Bulgarien. – In: *Neue Beiträge zur Geschichte der Alten Welt, II. Römisches Reich*. Berlin, 1965, S. 211 – 221.

⁹ Вж.: **Бенчева, Й.** Веселин Бешевлиев..., с. 50 – 51 (с посочените текстове на извори в негов превод).

дения и коментари на археологическите данни – все неща, свързани с въпросите на историческата география, се проявяват в негови публикации именно през 50-те години¹⁰. По-специален интерес В. Бешевлиев проявява към един от авторите – Прокопий Кесарийски: през 1967 г. негово изследване за „Топографията на Балканския полуостров у Прокопий“ е отпечатано на немски език в сп. „Philologus“; последвано е и от още едно проучване за названията на крепостите у Прокопий (също на немски ез., 1969 г.) и от монография, издадена в престижно издателство в Амстердам през 1970 г.¹¹ Друга тема, която той изследва, е тази за пътищата в Римската империя – важен елемент от историческата география, както и разбира се, многобройни други негови статии в близка до тази тематика¹². Трябва да отбележим по-специално и интереса му към картографията и названията на селищата в старите карти за Балканския полуостров, като към тази проблематика ще се насочи по-късно и неговият син Боян Бешевлиев.

Всъщност може би трябва да добавим и това, което вероятно не е известно на по-широката публика, че още тогава (към края на 70-те години) вече е съществувала идеята да се подготви „многотомна история на балканските народи“. На тази „задача“ биват посветени и последвалите проучвания на членовете на секцията, за които ще стане дума. Първият том от предвиденото издание (който би трябвало да обхване Средновековието) се открива с едно историко-географско въведение за Балканите.

Ако се върнем към обзора на дейността на учените от секцията, направен от проф. Тъпкова през 1978 г., сред специално посочените публикации от сътрудници на секцията до онзи момент са още и „двамата сборника по историческа география“. Кои са тези сборници? За тях като че ли твърде малко се знае и би било важно да ги припомним, защото те именно са част от творчеството на чл.-кор. Веселин Бешевлиев и освен това – първият от тях е публикуван точно преди 50 години. Така първият том „Recherches de géographie historique“ от 1970 г. (който е и първи от поредицата „Studia balkanica“, която излиза и досега!) е посветен изцяло на проучванията, свързани с историческата география на Балканите. Тук, под редакцията на Веселин Бешевлиев и Василка Тъпкова-Заимова, са включени редица важни статии на български и

¹⁰ Вж. напр. неговата студия „Латинските местни имена в Мизия и Тракия“ (В: Сб. Гаврил Кацаров по случай 70-годишнината му. София, 1955 [= *ИИИ*, XIX, 1955, с. 279 – 303]).

¹¹ Вж. съотв.: **Beševliev, V.** Zur Topographie der Balkanhalbinsel in Prokops Werk „De Aedificiis“. // *Philologus*, 111, p. 267 – 282; Die Lateinische Herkunft der Kastellverzeichnisse bei Procop. – In: J. Bibauw (ed.) *Hommages à Marcel Renard*, I. Brussels, 1969, S. 94 – 98; Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops Werk „De Aedificiis“. Amsterdam, 1970.

¹² **Бешевлиев, В.** Римските пътища в Източната част на Балканския полуостров. // *Нумизматика*, XI, 1969, № 1 – 2, с. 11 – 18; Най-старата карта на България. // *Турист*, VIII, 1963, № 3, с. 20.

чуждестранни учени (от Румъния, Германия, Унгария и др.), които се отнасят главно до проблемите на топонимията и селищата в балканските провинции от времето на Римската империя, но също така има и проучвания за Византийското средновековие и за по-късните епохи. Сред имената на участващите в този сборник се открояват тези на Борис Геров, Иван Венедиков и Велизар Велков, все видни наши специалисти по антична история, както, разбира се, и на самия В. Бешевлиев¹³, на Василка Тъпкова и Йордан Заимов; участват и някои от младите и тогава начинаещи учени – като Александър Кузев и самия Боян Бешевлиев; от чуждите автори трябва да посочим например Петре Дякону и Петре Настурел от Румъния и още редица други. В уводните думи проф. Тъпкова-Заимова отбелязва необходимостта от сериозни проучвания на северните части от Балканския полуостров, които дотогава все още не са достатъчно изследвани с оглед на пътищата от Римско време, географските представи от времето на Византия и с данните от старите карти и итинерари¹⁴. Б. Бешевлиев, като начинаещ тогава учен, също присъства в съдържанието с едно от своите първи изследвания върху старите карти¹⁵. След издаването на сборника се оказва, че той е много добре приет в научните среди в областта на балканистиката и поради високата му научна стойност отваря път и на последващи издания.

Вторият том излиза след 5 години – през 1975-а, има същото заглавие и отново е под редакцията на В. Бешевлиев и В. Тъпкова-Заимова (той обаче е във връзка с предстоящия тогава XV конгрес по византийски изследвания, проведен в Атина през 1976 г.; и това вече е том X от „*Studia balkanica*“). В този втори сборник са включени също изследвания на учени от България, Румъния, ГДР, Гърция, Швейцария и Унгария. Те покриват широк спектър от теми – от неолитни времена (Еуген Комша) през антична топография (Божидар Димитров), антична география на Тракия (В. Бешевлиев), епиграфика и нумизматика (Б. Геров и В. Герасимова-Томова), византийска история (В. Тъпкова-Заимова, К. Азраха и др.) до модерните времена. Ето някои от заглавията и по-важните теми, засегнати от авторите: „Марцианополис в светлината на исторически извори, археологически, епиграфски и нумизматични материали“ (Борис Геров); „За основаването на тема Тракия“ (Йоха-

¹³ **Beševliev**, V. Zwei Bemerkungen zur historischen Geographie Nordostbulgariens. – In: *Recherches de géographie historique*, I. [= *Studia balkanica* I], Sofia, 1970, p. 69 – 78.

¹⁴ **Tapkova-Zaimova**, V. Avant-propos. – In: *Recherches de géographie historique*, I. [= *Studia balkanica* I], Sofia, 1970, p. 5. Нейният текст в този сборник се отнася до византийската власт на Долни Дунав и съдбата на градовете там: **Tapkova-Zaimova**, V. *Quelques observations sur la domination byzantine aux bouches du Danube – le sort de Lycostomion et de quelques autres villes côtières.* – Ibidem, p. 79 – 86.

¹⁵ **Beševliev**, B. *Orographie und Hydrographie Bulgariens in einigen alten Landskarten aus dem 16. und 17. Jh.* – In: *Recherches de géographie historique*, I. [= *Studia balkanica* I], 1970, S. 149 – 178

нес Ирмшер); „Западните граници на териториите, завладени от Цимисхий“ (В. Тъпкова-Заимова); „Две сведения за историческата география на Добруджа“ (Ал. Кузев); „За названия на селища в Гърция у картографа Джакомо Гасталди“ (А. Аврамеа). Б. Бешевлиев също е сред авторите в този том, като е разработил темата за началото на българската картография¹⁶.

Боян Бешевлиев на свой ред е запазил някои от протоколите от заседания на Комисията по историческа география при секцията *Балканските народи и Византия*. Те датират от 11 и 20 април 1973 г., като протоколчик е самият той¹⁷. На първото заседание се обсъждат материалите за сборника „Историческа география на балканските народи“, т. е. вече споменатия по-горе втори том; участвали са В. Тъпкова, В. Бешевлиев, Б. Геров, Г. Михайлов, Т. Герасимов, Зл. Гочева, В. Герасимова, Г. Бакалов, Н. Кочев и самият Б. Бешевлиев. В случая става въпрос за бъдещите публикации на Борис Геров (за Марцианополис и новите археологически, епиграфски и нумизматични находки), В. Герасимова (нови епиграфски паметници от несъществуващо вече селище до с. Галата, Варненско) и представената от В. Бешевлиев работа на Петре Дякону (румънски археолог, писал за местоположението на античната Дафне); на свой ред и В. Тъпкова-Заимова е представила текст на Катрин Аздраха за името *Хемус* у Пахимер.

На следващото заседание – 20 април 1973 г. (присъстват още, освен вече споменатите по-горе, и Й. Заимов, А. Кюркчиев, А. Кузев, Ив. Иванов, но отсъства Г. Бакалов), са обсъдени материалите на А. Кюркчиев, Ив. Иванов (за късни периоди – XVIII – XIX в.), както и на Еуген Комша от Румъния (за неолитни селища в Румъния), и на Л. Холенщайн (докладвана от Б. Геров) – за милиарните римски каменни колони в провинциите Тракия и Долна Мизия. Както се разбира, в този втори том от изследванията по историческа география се включват отново видни изследователи от нашата страна, също и от Румъния, Гърция (Катрин Аздраха и Анна Аврамеа), от ГДР – Ханс Дитен и Йоханес Ирмшер, и др., а проблематиката покрива много широк периметър и тематика от неолита до модерните времена.

Видно е, че вече има много добре развита научна мрежа и добри контакти между учените-специалисти. Нека сега обаче отново да цитираме доклада на проф. Тъпкова от 1978 г., с който ви запознахме в началото (с. 6): „Осъществяването на връзките по историческа география ставаше досега чрез международната комисия по историческа география към Асоциацията на византологите, на която е член В. Тъпкова-Заимова. Сега, обаче, тази проблематика се

¹⁶ **Beševliev, V.** Zur Frage über der Anfänge der bulgarischen Kartographie. – In: *Recherches de géographie historique*, II. Sofia, 1975, S. 151 – 169.

¹⁷ **Бешевлиев, Б.** Протокол от заседание на секцията „Балканските народи и Византия“, 11 април 1973; Протокол от заседание на секцията „Балканските народи и Византия“, 20 април 1973. Машинопис. Ок. 10 стр. общо.

разширява значително чрез ЮНЕСКО, където е разработена много по-широка програма, която ще се провежда и чрез СИБАЛ¹⁸. И още на с. 7 (последна) от доклада си проф. Тъпкова изказва препоръката да бъде назначен и един специалист по историческа география, но вече ориенталист или османист, който да познава картографията и да „подготвя материала за балканската историческа география в османския период“. Няма информация дали това е било осъществено тогава. По-късно в тази насока, след защита на докторската си дисертация, в секцията бе назначен като научен сътрудник Веско Обрешков (неговите занимания бяха насочени към ранните османски хроники от XIV и XV в.).

Да се върнем обаче към работата на Веселин Бешевлиев в Института. Някъде към средата на 80-те години проф. Тъпкова-Заимова изготвя още един доклад, запазен като чернова (*Състояние и перспективи на секция „Балканските народи и Византия“*), който няма дата, но вероятно е подготвен към 1985 г.¹⁹ Този път четем: „Първоначално повече внимание се отделяше на историческата география, като дисциплина, която у нас не беше разработвана по-широко. Ето защо бяха издадени два сборника на чужди езици и с международно участие „Проблеми на историческата география“ – 1970 и 1976 г. [Грешно вм. 1975 г.] Оттогава продължават да излизат публикации в сборници, в конгресни издания, взима се участие в „България Понтика меди еви“ и др. Активно сътрудничим с Центъра по историческа география в Париж, член на който е проф. В. Тъпкова-Заимова, която участва и в Международния комитет за определяне стипендии по историческа география на Византийската империя. Е. Тодорова е секретар на комисията за морски изследвания у нас...“. Така можем да хвърлим поглед и към международните контакти, които по това време се осъществяват най-вече от проф. Тъпкова-Заимова.

ПРОФ. ВАСИЛКА ТЪПКОВА-ЗАИМОВА И ПРОБЛЕМАТИКАТА „ИСТОРИЧЕСКА ГЕОГРАФИЯ“

За отбелязване е също така, че през 70-те години са издадени и събрани съчинения на двамата първооснователи – В. Бешевлиев и В. Тъпкова-Заимова, в престижното издателство „Variorum Reprints“ в Лондон²⁰. В тома със събраните студии на проф. Тъпкова присъстват множество от нейните по-ранни публикации по различни теми от областта на историческата география, които тя е

¹⁸ За тези, които не са запознати, това е Международен център за балканистични изследвания, съществувал към Института по балканистика допреди десетина години.

¹⁹ **Тъпкова-Заимова**, В. проф. Състояние и перспективи на секция „Балканските народи и Византия“. Машинопис, чернова. 3 с. (1985 г. (?)).

²⁰ **Tapkova-Zaimova**, V. Genèse des peuples balkaniques et formation de leurs Etats. London, Variorum Reprints, 1973; **Beševliev**, V. Bulgarisch-Byzantinische Aufsätze. London, Variorum reprints, 1978.

СЪСТОЯНИУ И ПЕРСПЕКТИВИ НА СЕКЦИЯ "Балканските народи и Византия"

(1985?)

Тази секция състои от три проблемни групи, които си определят задачите по историческа география, по взаимоотношенията на Балканите прец средновековието и културни проблеми (главно Търновска книжовна школа).

Първоначално повече внимание се отделяше на историческата география, като дисциплина, която у нас не беше разработвана по-широко. Ето защо бяха издадени два сборника на чужди езици и с международно участие "Проблеми на историческата география" - 1970 и 1976 г. Оттогава продължават да излизат публикации в сборници, в конгресни издания, взима се участие в "България Понтийка мадин ези" и др. ~~Активно сътрудничим~~ Активно сътрудничим с Центъра за историческа география в Париж, член на който е проф. В. Търкова-Заимова, която участвува и в Международния комитет за определяне стипендии по историческа география на Византийската империя. Б. Тодорова е секретар на Комисията за морски изследвания у нас.

Институтски сборници, посветени на историческата география от 1976 г. не са издавани, защото подготовката за многотомната История на Балканските народи наложи да се тури ударението върху чисто исторически изследвания. През 1977 беше организиран колоквиум с международно участие върху "Институциите и администрацията на балканските страни". Материалите от него излязоха в "Етнод Балканик". През 1979 г. беше организиран колоквиум с Институт по славяноведение върху "Връзките между Русия и балканските страни". Материалите от него не са цялостно издадени, понеже се очаква втори колоквиум, посветен на ранните славянски държави", който

Проф. Василка Търкова-Заимова. Състояние и перспективи на секция „Балканските народи и Византия“. Машинопис, чернова. 3 с. (1985 г. (?))

публикувала от 1956 г. насетне. Открояват се някои кратки нейни изследвания по темата за крепостите и укрепените градове, както и за военните пътища през Първото българско царство и съдбата на римските пътища през Средновековието; отделно са публикувани някои извлечения от изворите, които тя е превеждала за поредицата ГИБИ и ЛИБИ (пътеводител на Хиерокъл напр.) и множество други²¹. По-специално може да се изтъкне публикацията ѝ за топонимите в бръжкия итинерар от XIV в.²² Основна тема в нейните изследвания стават етническите промени на Балканите през Ранното средновековие, на която е посветена нейна книга (1966). А към 70-те години тя изследва политическата история на териториите на „Долни Дунав като гранична зона на византийския Запад“ (това е и заглавието на друга нейна монография от 1976 г.).

За изданията и публикациите не само на В. Бешевлиев, на самата проф. Тъпкова, но и на други български учени, черпим сведения от информация, подготвена от проф. Тъпкова през 1976 г. като част от съответния рапорт на Националните комитети по историческа география. Тази информация е публикувана в Бюлетина на Асоциацията по византийски изследвания (Анекс за историческа география)²³. Тук са посочени и цитираните вече два сборника под редакцията на двамата съоснователи на секцията в Института по балканистика, които са и част (т. I и т. X) от серията „*Studia balkanica*“; вторият том тогава, когато е изготвен рапортът (1975 г.), все още е под печат. Научаваме, че е бил замислен и трети том по историческа география, който да бъде посветен на изучаването на Средния и Долен Дунав. По-долу ще се спрем на наличната информация дали това е било осъществено, но вече споменахме, че има публикувана монография под такова заглавие, която е дело на проф. Тъпкова. Пак тук е отбелязана и книгата на Хана Хинкова (на немски ез., 1973 г.) за „Европейските пътеописания от XV и XVI в. като извори за историческата география“²⁴. Също така тук е отбелязано и важното издание, за което вече стана дума – публикуваното през 1970 г. в Амстердам изследване на В. Бешевлиев (на немски език) за названията на крепостите у Прокопий. Научаваме, че самата проф. Тъпкова подготвя *Лексикон на топонимите* от византийския период на Балканите. В направената библиографска справка към

²¹ Вж. споменатите статии и изследвания със съответния номер, посочени в библиографията към тома, посветен на нейната памет: **Займова, Р.** (състав. и ред.) Балканистиката е моят живот..., с. 250 – 306, съотв. № 7, 18, 22, 43, 57 и др.

²² **Тъпкова-Займова, V.** Noms de lieux bulgares dans un itinéraire brugeois du XIVe s. // *Onomastica* (Krakov), 1960, No 6, p. 111 – 119.

²³ Association internationale des Etudes Byzantines, Bulletin d'Information et de Coordination, No VIII, 1975/1976, Athènes – Paris, 1976 [= Géographie historique. Rapports présentés par les Comités Nationaux, p. 79 – 106]. Вж. съотв.: с. 81 – 83: Bulgarie [V. **Тъпкова-Займова**], с. 83 – 87: Bibliographie [V. **Božilova**].

²⁴ **Hynková, H.** Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jh. als Quellen für die historische Geographie Bulgariens. Sofia, 1973.

този „рапорт“ на проф. Тъпкова като представител на Националния комитет на България в Комисията по историческа география към Асоциацията по византийски изследвания са посочени 34 заглавия на български автори (сред които са Велизар Велков, Тодор Герасимов, Гаврил Кацаров и пр.). Отбелязано е също така, че вече е създадена група към Института, която да подготви фототека на старите карти от XIII до XIX в., обхващаща тази част от Европа, и че тази „картотека“ наброява вече над 300 микрофилма и фотокопия, събрани у нас и от чужбина, което е направено от Боян Бешевлиев. От днешна гледна точка можем да кажем, че тази колекция дава нагледна представа за хода на опознаването на Балканския полуостров или на части от него през съответния времеви период. Картите съдържат различни данни и изображения, например на селища, пътища, характера на ландшафта, стопанството, администрирането на областите и други. Много от тези данни невинаги могат да се почерпят само от писмени извори. Това е първата такава сбирка у нас, като трябва да кажем и че в момента тя се сканира в библиотеката на Института по балканистика.

ЕЛИСАВЕТА ТОДОРОВА И БОЯН БЕШЕВЛИЕВ – ВТОРОТО ПОКОЛЕНИЕ ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ И КАРТОГРАФИЯ НА БАЛКАНИТЕ

Вече беше споменато името на Елисавета Тодорова като активен участник в конференциите (и в съответните издания на актите от симпозиумите) *Bulgaria Pontica Medii aevi*. Нейните интереси са насочени към разкриването на топографията на селищата по Долни Дунав и в не по-малка степен – към присъствието на италианските търговци в Дунавската делта – Килия, Вичина и Ликостомо²⁵. Както самата тя споделя, тогава (през 70-те и 80-те години на миналия век) работата им, съвместно с Боян Бешевлиев, се е състояла в: „... идентифициране и трасиране на пътища, локализиране и идентификация на селища и други географски обекти, включително пристани и пристанища, морски пътища и навигационни линии и потоци, използване на земята и землищата в равнините и планинските масиви; ролята на планините в българската история и тяхното стопанско и стратегическо значение; отбелязването

²⁵ Вж.: **Todorova, E.** The Black Sea interests of the Italians on the Bulgarian Ports (XIIIth – XVth C.). // *Bulgaria Pontica Medii aevi*, I [= *BBg*, VII, 1981, p. 229 – 238]; The Genoese and the Danube River. // *Bulgaria Pontica Medii aevi*, II, 1988, p. 333 – 349; More about “Vicina” and the West Black Sea Coast. // *EB*, XIV, 1978, No 2, p. 124 – 138; Medieval Genoese Nautical Cartography on the West Black Sea Coast. // *EB*, XVII, 1981, No 2, p. 118 – 131, etc. Вж. някои други нейни публикации на http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/autoren.php?search=Todorova%2C+Elisaveta (12.12.2020)

на различните географски обекти по старите карти и особено различните антични и средновековни топоними, които често бяха единствено свидетелство за дадено селище не особено точно отбелязано или като място или като име и т.н. ...²⁶. В тази връзка откриваме тяхна съвместна публикация, посветена именно на анализа на картографски паметници²⁷.

Тук обаче отново можем да цитираме поредния (и последен) служебен документ, който е написала проф. Василка Тъпкова-Заимова (тя вече е напуснала Института през 1989 г. поради пенсионирането си). Той е назван *Мнение* и отново се отнася до кадровия състав на секция *Балканските народи и Византия* и носи дата 1 май, 1991 г.²⁸. Ето извадка от началото му: „Буди тревога фактът, че се предлага съкращаването на още двама сътрудници на секцията н.с. Боян Бешевлиев и н.с. к.и.н. Павлина Бойчева. Първият от тях покрива единствен в този момент насоката „Историческа география на Балканите“, която разработвахме редица години заедно и с Е. Тодорова и където имаме множество публикации със сериозни приноси у нас и в чужбина. Напр. „Изследвания по историческа география“ на чужди езици – три тома от които последният под печат²⁹. „Историческа география на средиземноморския свят“, издание на Сорбоната, където сътрудничим отдавна (последното издание е от 1988 г.)³⁰; монографията на Б. Бешевлиев и Ст. Кендерова ...1990; „Историческа география на Западното черноморие“ – монография на Е. Тодорова, на англ. ез., която е под печат от няколко години...“. По-нататък проф. Тъпкова отбелязва и проведените международни конференции в Белград и София по теми на историческата география (напр. тази в София, която е посветена на „Планината“) и застъпването на подобни теми и на Шестия международен конгрес по балканистика, състоял се в София през 1989 г., и още (на с. 2): „... Б. Бешевлиев е участвал в множество международни срещи по историческа география и картография във Виена, Германия и Унгария, а е чел и лекции в Германия...“ и Австрия, „... той е търсен като тесен специалист в областта на историческата география и картография за консултации в Браун Университет (Америка) и в Австрийската национална

²⁶ Цитатът е от лична кореспонденция със Сн. Ракова, 18 ноември 2020 г.

²⁷ **Тодорова, Е., Бешевлиев, Б.** Средновековните български земи според европейските картографски извори в общобалкански контекст. – В: Българската държава през вековете. 1. Средновековна българска държава. София, 1982, с. 247 – 260.

²⁸ Мнение от проф. Василка Тъпкова-Заимова относно: Кадровият състав на секция „Балканските народи и Византия“. Машинопис, копие. 4 с. (1 май 1991 г.).

²⁹ Няма сведения да е отпечатан трети том. Вж. по същия въпрос и бел. № 16, както и по-долу в текста ни.

³⁰ Става въпрос за: *Géographie historique du monde méditerranéen*. Ed. H. Ahrweiler. Paris, 1988. <https://books.openedition.org/psorbonne/2032>. Вж. и посоченото там изследване на Е. Тодорова в рамките на програма на Европейския научен фонд: **Todorova, E.** *The Economic Activity of the Balkan Ports during the Five Last Centuries of the Existence of the Byzantine Empire (Eleventh-Fifteenth Centuries)* (1982).

МНЕНИЕ

от проф. Василка Тъпкова-Займова

относно: Кадровият състав на секция "Балканските народи и Византия"

През последните години секцията, която ръководах до 1989 г., значително оголя по кадрови състав. Аз напуснах поради пределна възраст през 1989 г. Същата година напусна ст.н.с. Христо Матанов, поради преминаване на друга работа. Пак от същата година ст.н.с. Елисавета Тодорова живее в Америка (макар и формално да се води към секцията). Вярно е, че през 1990 г. беше назначена там к.и.и.и. Милина Симеонова, но пък аспирант няма от дълго време: явилата се кандидатка през декември миналата година на обявения конкурс не го издържа, т.е. мястото пропадна.

Буди тревога фактът, че се предлага съкращаването на още двама сътрудници на секцията н.с. Боян Бешевлиев и н.с.и.и.и. Павлина Бойчева. Първият от тях покрива единствен в този момент насоката "Историческа география на Балканите", която разработвахме редица години заедно и с Е. Тодорова и където имаме множество публикации със сериозни приноси у нас и в чужбина. Напр. "Изследвания по историческа география" на чужди езици-три тома, от които последният под печат; "Историческа география на средиземноморския свят", издание на Сорбоната, където сътрудничим отдавна (последното издание е от 1988 г.; монографията на Б. Бешевлиев и Ст. Кенедорова (съвместна разработка на Института за балканистика и на Мар. Библиотека "Св. Кирил и Методий"), 1990 г.; "Историческа география на Западното Черноморие" - монография на Е. Тодорова, на англ. ез., която е под печат от няколко години и други публикации, главно на Б. Бешевлиев в различни издания, наши и в чужбина. Същата насока беше успешно защитена като централна тема на няколко конгреса по балканистика - в Белград и София, както и на една конференция у нас, посветена на "Планината" и продължена на посочения

Проф. Василка Тъпкова-Займова. Мнение относно: Кадровият състав на секция „Балканските народи и Византия“. Машинопис, копие. 4 с. (1 май 1991 г.)

библиотека, както и във военния архив във Виена, а е постоянен, нехоноруван консултант в Нар. Библиотека „Св. Кирил и Методий“. Предвид тази му дейност той е избран за член на Международната организация за история на картографията със седалище в Лондон. Той е кореспондент от българска страна на списанието „Имаго мунди“ (по история на картографията) към Кралския колеж в Лондон“. И действително до това време Б. Бешевлиев вече е публикувал достатъчно свои изследвания с ценни приноси за историята на картографията³¹.

Що се отнася до споменатата в текста на проф. Тъпкова „конференция за планината“, то трябва да разкажем малко повече за това всъщност доста важно събитие. То се провежда в края на 1986 г. в София и е организирано от Института по балканистика и Международната асоциация за изучаване на Югоизточна Европа (AIESEE); посветено е на „ролята на планината като екологически, демографски, етнокултурен и политически фактор, специално за периода на Средновековието“³². От българска страна участват учени от БАН (от Института по география и Института по история и естествено, организаторите от Института по балканистика), СУ „Св. Климент Охридски“, Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, ВТУ „Св. Кирил и Методий“. Акад. Н. Тодоров и проф. В. Тъпкова-Заимова са представили общо тематиката за историческото изследване на планините като част от програмата на VI конгрес по балканистика, който ще бъде проведен през 1989 г. в София. Б. Бешевлиев е изнесъл доклад за географските характеристики на планините в Югоизточна Европа, а Елисавета Тодорова е очергала връзката между планината и морето с оглед на наличността и доставките на дървения материал за строителството на кораби. Участникът от Дубровник (А. Маринович) е имал представен текст за свързаността между морската република Дубровник и планините. Отново Б. Бешевлиев и С. Кендерова са представили изобращенията на планините върху многобройните карти на арабския географ Ал Идриси. Проф. Тъпкова е говорила за символиката в представите за планината във византийските източници от IX – XII в. И още някои от темите: К. Гагова е изнесла доклад за оронимите в Северна Тракия, И. Тютюнджиев и

³¹ Вж. напр. публикациите на Б. Бешевлиев: Географските сведения на Птолемей и приписваните му печатни карти за източната част на Балканския полуостров. // *Studia balkanica*, 14, 1979, p. 68 – 89; Печатни карти, изобразяващи Черно море и западното му крайбрежие от XV до XIX в. // *Известия на народния музей – Варна*, 16/ 31, 1980, с. 42 – 54; Долен Дунав в античната картография. // *Археология*, 1985, № 2, с. 1 – 9; Die Darstellung Thrakiens auf alten historischen Landkarten aus dem 15. bis 19. Jh. // *Linguistique balkanique*, 21, 1978, No 2, S. 11 – 28; Basic trends in representing the Bulgarian Lands in old Cartographic Documents up to 1878. // *EB*, 1980, No 2, p. 96 – 24; Der Beitrag der italienischen Kartographen zur Klärung der kartographischen Gestalt der bulgarischen Lande. // *BHR*, 1982, S. 70 – 81, etc.

³² Вж. отзива на Е. Тодорова за него в рубриката „Научен живот“ на институтското списание от 1987 г.: **Todorova, E.** Colloquium on Historical geography “The Mountain”. // *EB*, 1987, No 2, p. 132 – 133, цитатът на с. 133.

Пл. Павлов (ВТУ) са имали доклад за взаимовръзката между Търново и околните планини; Й. Кодер (Германия) е изследвал ролята на планините в обитаемите от византийците пространства (по Егейските острови, в Тесалия и в региона на р. Дрин в Южна Албания). От чуждестранните участници можем да посочим и Й. Караянопулос, М. Григориу-Йоаниду, В. Папулиа (Гърция), Дж. Кръстич (Югославия), Е. Кондураки, Щ. Щефанеску (Румъния) и др. В отзива за конференцията Е. Тодорова отбелязва, че е било предвидено докладите да бъдат издадени в нов, трети поред том на „Studia balkanica“. Така загадаваме загадката за въпросния трети том от изследвания по историческа география, споменат вече на предишните страници. За съжаление обаче, такъв том не е бил публикуван. Знаем, че по време на VI конгрес по балканистика в София е имало специална Кръгла маса за планините.

През разглеждания период (вече към началото на 80-те години) и Боян Бешевлиев, и Елисавета Тодорова се включват в подготвянето на „История на балканските народи“, том I. Този том също никога не е бил отпечатан! Все още има запазени множество машинописни варианти от него, които носят дати 1981, 1983 и т. н. Б. Бешевлиев е автор на увода към проектирания том, който се отнася до географското описание на Балканите (ок. 50 машинописни стр.), а Е. Тодорова – на частта „Пазари и търговия в Средиземноморския свят. Източното Средиземноморие и балканските пристанища XIII – XIV в.“ (60 стр.).

За жалост, добре поставеното начало и бързото развитие на изследванията в различни сфери на проучванията на „жизнената среда“ (Lebensraum, на немски ез., понятие, което е застъпвано в миналото, сега вече заменено от по-нови названия на дисциплини, които изучават околната среда и климатичните промени), както и на историческата география и историята на картографията няма своето добро продължение в десетилетията след това. В заключение ще посочим, че на двамата първооснователи на Института по балканистика, а именно на Веселин Бешевлиев и на Василка Тъпкова-Заимова, дължим, както и на другите след тях, по-нататъшното развитие и просъществуване на самата тази научна институция, в чиито рамки се разполага и изучаването на историческата география на Балканите като цяло. С този наш разказ за историята на науката, за работата на Института по балканистика и за дейността на чл.-кор. Веселин Бешевлиев ние не само припомняме миналото, не само показваме как е сложено началото на сериозни историко-географски изследвания през миналия век, но искаме да привлечем вниманието и на сегашното поколение историци, както и на географи, езиковеди и други специалисти, които тепърва ще започват своите изследвания. Надяваме се да сме заинтригували именно нашите по-млади колеги, които могат да покажат едно ново отношение към тази важна тематика в изследванията на Балканите.

Основателите на Института за балканистика, снимани през февруари 1974 г. по повод десет години от създаването му. Седнали от ляво на дясно: Стефан Великов, Василка Тъпкова-Займова, Веселин Бешевлиев, Николай Тодоров, Жоржета Григорова, Иван Янчев; прави от ляво на дясно: Кръстьо Манчев, Катя Сарафова, Бойка Соколова, Вера Кацаркова, Мария Калицин, Дженгиз Хаков

Институт за балканистика, 1974 г.